

Ebben az áttekintésben csak a fesztivál jelentősebb műveiről számoltunk be, mert a szemle művészi értékének ők voltak igazi fokmérői. Egyben ezek a filmek mutatták meg a legjobban azt is, hogy a művészek egyre inkább a mai élet lüktető eszmei problémái felé kezdenek fordulni, s hogy a filmnek, e legnemzetközibb és legtömegesebb művészetnek valóban van hivatása a népek egymásközi közeledésének és megismerésének szorgalmazásában, s abban a harcban, amelyet századunk emberei egy békeesebb és humánusabb élet lehetőségéért vívnak.

KALAPIS ZOLTÁN

AMERIKAI FILM, HOLLYWOODI FILM

Hollywood, az első és egyetlen polgári művészet szülővárosa, már a háború előtt, de különösen azután teljesen áttért a filmkonfekció nagyüzemi előállítására. Az amerikai filmgyártás aranykora Chaplinnal, Stroheimmal, Griffith-tal, Murnauval, Vidorral és a régi gárda még néhány kiválóságának halálával, illetve ifjúkorával együtt lezárult, s azóta — pontosabban a harmincas évek óta — egykori babérain pihen, önelégülten játssza régebbi alkotásaival kivívott vezetőszeropét a filmművészetben. Voltaképpen most is óriás — de beteg óriás. Önmaga kitermesztette nyavalya pusztítja évtizedek óta, és sorvasztja el a még jelentkező fiatal hajtásokat. E rákfene kórokozója a mechanizált sorozatgyártás.

A film nemcsak művészet, hanem ipar is, egyiket a másik nélkül el sem lehet képzelni. Ez a törvényszerű kettősség, amelyet maga a film jellege szab meg, és amely Amerikában hatványozott mértékben jut kifejezésre, ezernyi útvesztőt rejt magában. Hogyan lehet a kettő között az egyensúlyt megtartani, hogyan lehet az alkotás szabadságát biztosítani a filmművészetben, anélkül, de úgy, hogy azért össze ne ütközzenek a könnyörtelen gazdasági törvényekkel — ez a filmvilág örökké ismétlődő problémája.

Hollywood, amikor ezzel szembenézett, a könnyebbik megoldást választotta: a végletekig tökéletesítette a gyártást, a művészi törekvést teljesen az üzleti érdek alá rendelte. A szédületesen fejlődő technika szabta

most már meg a film irányát, az alkotó ember ennek csupán rabja vagy cselédje lett. Ez abban is kifejezésre jut, hogy a rendezőnek, a film tulajdonképpeni alkotójának nincs áttekintése a teljes filmről és nincs befolyása a filmkészítés egyes nagyon is fontos területeire. Nagyjából csak a színészekkel dolgozik, a többit elvégzi helyette a mesteremberek hada. A rendezőt is leggyakrabban nem mint alkotóművészt tartják számon, hanem mint a bámulatos pontossággal működő gépezet egyik többé-kevésbé nélkülözhetetlen alkatrészét. Minden egyéni elképzelés, amely nem illeszkedik bele a menetbe, eleve halálra van ítélve, minden individuális kísérlet, ami pedig a művészet egyik éltető eleme, a megnemértés falába ütközik. Ennek a rendszernek következménye jólismert: megszületett a sablón, uniformizálódott a témaválasztás és feldolgozás, a problémák émelyítően leegyszerűsödtek. Az osztályérdekek keretein belül kiszolgálják minden rendű és rangú vevő ízlését, mentalitását, szokását, erkölcsét, nemzeti és vallási érzését. Az amerikai film fogalma helyett új született: hollywoodi film. Ezeket az őszinteség és a bátorság hiánya, a hamis póz és üres csillogás, korunk problémáinak kerülése és kódosítása jellemzi. Ezzel az orientációval visszafejlődött a szép hagyományokban gazdag amerikai filmművészet, a hollywoodi termék közönséges filléres szórakoztatási tömegcikké vált, és — mivel a filmkultúra terjedése nem tartott lépést a filmipar fejlődésével, — milliók ízlését megrontotta. Az amerikai film ilyenirányú fejlődése miatt elveszítette súlyát, tekintélyét. S ami manapság még foltozgatja becsületét, az a világon egyedülálló technika, a tehetséges színészek sokasága, meg néhány rendező, aki meg tudta őrizni egyéniségét és bele tudta csempészni filmjeibe.

A mammutvállalatok egyeduralmával, a nagytökések és spekulánsok által létrehozott, komoly művészi munkát kizáró bürokratikus rendszerrel maguk az amerikaiak is szembeszállnak, legalább is azok, akik a filmművészetet nem rendelik az üzleti érdekek alá. Egyre erősödő ellenzéke van Hollywoodnak, nem is annyira magában a filmvárosban, hanem New Yorkban. Új irányzat születésének vagyunk szemtanúi, amely hadat üzent a kommercializmusnak és a konformizmusnak. Ez jogosít fel arra, hogy kimondjam: nem Hollywood a mai amerikai filmművészet hites képviselője. Az ami ma az amerikai filmben érték, nem Hollywood jóvoltából, hanem Hollywood ellenére, az ottani rendszer negációjaként jött létre.

Mi a célja ennek az új irányzatnak, amely tulajdonképpen az olasz újrealizmus hatásának következménye, ennek amerikai változata?

Céljait röviden így lehet meghatározni: vissza a humanizmushoz és a realizmushoz, őszintén szólni a kisemberekről, a földszintes Amerikáról, szépítés és leegyszerűsítés nélkül feltárni korunk problémáit, ellentmondásait. Tehát voltaképpen nem is új művészeti irányzat kibontakozásáról van szó, hanem lázadásról a Hollywood teremtette megkövesedett normák ellen, s nem is valami formai vagy esztétikai forradalomról van szó, hanem az amerikai hetedik művészet szellemi elitjének erőfeszítésé-

ről, hogy *tartalmilag* felfrissítse az amerikai filmet és kivezető utat mutasson a kommerciálizmus dzsungeléből.

Ennek az új szellemnek már komoly sikerei vannak, sőt a Martyval már teljesen érvényre jutott. E film realizmusa az olasz, légköre a francia filmekre hasonlít, technikailag pedig jellegzetes amerikai teljesítmény. Egészében mégis izig-vérig amerikai, egy ismeretlen Amerika művészi vetülete.

Nem véletlen, hogy az új szellem a független — a filmgyáraktól független — producensek házatáján talált otthonra, ott ápolják és fejlesztik tovább. Itt honosodott meg az európai stúdiókra jellemző művészi légkör, itt juthat szabadsághoz az egyéni elképzelés és a tehetség, amit aztán kiegészít a nélkülözhetetlen technika.

Nem véletlen az sem, hogy a mozgalom vezéregyénisége egy író, Paddy Chayefsky, az amerikai Cezare Zavattini, hiszen szellemi orientációról van szó, amely végső fokon közelebb van az irodalomhoz meg a színházhoz, mint a filmhez.

Nem véletlen végül az sem, hogy a filmek nagyobb része a klasszikus fekete-fehér technikában készült a Cannes-ban is bemutatott Legénybúcsú kivételével. Szinte tüntetően elvetették a színes képeket, a széles vásznat és még sok mást, amit a modern filmtechnika nyújtani tud. Ennek nyilván anyagi oka is van. (Ne felejtjük el, főleg független producensek, meg az amatőrök ápolják ezt az irányt. Amatőröket is említettem, de ebből a szóból nem azt az értelmet kell kiolvasni, amit mi a műkedvelés szóban érünk. Emlékezzünk A kis szökevény című filmre, amely sajnos szinte észrevétlenül került le a mozik műsoráról. Ezt amatőrök készítették.) De ebből is kiviláglik, hogy a mondanivalót tartják elsődlegesnek, nem pedig a technikát.

A filmművészet iránti viszonyban lényeges és figyelemreméltó változások történtek tehát az óceánon túl. Lényegeset és figyelemreméltót mondtam, s nem is döntöt. Mert az, amit eddig fejtegettem, az amerikai filmgyártás kisebb részére vonatkozik, de amely mindinkább tért hódít, mind mélyebbre ereszti gyökerét. Milyen távlat áll előtte, milyen jövő vár rá? Két lehetőség van.

Egyrészt féltő, hogy a kaliforniai filmmágnások a kezdeti sikerek látán és a profit reményében felkarolják, divatot csinálnak belőle. Márpedig ha az üzletemberek belekontárkodnak, akkor előbb-utóbb gúzsbakóttik, megfojtják.

Másrészt lehetséges, hogy a televízió teljesen átveszi a filmnek azt az üzletemberek szabta szerepét, hogy cirkuszt és szenzációt szolgáltatson. A filmgyárak ekkor valószínűleg erre a vágányra állítják át a termelést, vagyis a televíziót látják el árúval. A tőlük független, atomizálódó filmgyártás ekkor a nagyobb egyéni szabadság biztosításával továbbfejlődhet a minőség, a művésziesség jegyében.

Minderre végleges választ jersze csak az elkövetkező évtized adhat.